

DE LA FRANJA DE PONENT A L'ANOIA: JOSEP GALAN I FRANCESC RICART, DOS “FRANJOLINS” D'IGUALADA

PERE MAYANS I BALCELLS

*Camins d'Igualada
camins de Fraga,
les esperances!*¹

La Franja de Ponent és, sens dubte, un dels territoris de parla catalana més desconegut per a la majoria dels ciutadans dels anomenats —i massa sovint oblidats— Països Catalans. Per aquest motiu, us volem presentar dos anoiencs que, alhora, són franjolins, és a dir, dues persones de la Franja de Ponent, en concret de la ciutat de Fraga, que viuen a la capital de l'Anoia. A més, ambdós, tot i que resideixen i treballen al Principat de Catalunya, són membres actius d'entitats que malden per potenciar la nostra llengua en aquests territoris de parla catalana que depenen administrativament de l'Aragó. Josep Galan (Fraga, 1948) és mestre a Santa Margarida de Montbui i és president de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC) de Fraga. Francesc Ricart (Fraga, 1950) ha estat director de l'escola Mowgli d'Igualada i actualment treballa al Servei d'Ensenyament del Català del departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya; també és membre de l'IEBC.

---

1. Versos extrets del poema *Història del soldat* del poeta mallorquí Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

—Com explicaríeu a un ciutadà del Principat de Catalunya què és la Franja de Ponent?

—J.G. És un territori en forma, òbviament, de “franja”, de 225 quilòmetres de llarg i de 15 a 30 d'amplada, dins de l'Aragó. Va del Pirineu a la província de Castelló i forma part de les províncies d'Osca, Saragossa i Terol. Tot i les diferències entre les diverses zones de la Franja, totes tenen en comú una llengua i una cultura que les agermana amb les terres veïnes del Principat i amb el conjunt dels Països Catalans.

—F.R. Hem de pensar que és un concepte nou sorgit de la necessitat de donar nom a aquest conjunt de poblacions catalanoparlants que, per circumstàncies històriques diverses, són a l'Aragó. Tanmateix, el terme no reflecteix cap realitat històrica ni tan sols una unitat geogràfica. Cal pensar que, abans de l'arribada massiva de l'automòbil, un habitant de Fraga difícilment coneixia el Matarranya o la Ribagorça. Amb les possibilitats de la comunicació vam descobrir que hi havia unes comarques que administrativament es trobaven en una mateixa situació i que compartien una llengua. Una llengua que, alhora, compartíem amb els veïns del Principat de Catalunya.

—J.G. El concepte de Franja és un marc que ens ha de servir per explicar la particular situació d'uns 50.000 catalanoparlants que viuen sota administració aragonesa. Per tant, com que aquestes terres (la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca, el Matarranya) mai no havien tingut un nom comú, però en canvi sí que a hores d'ara presentaven

unes característiques polítiques que les igualaven i que, de retruc, les diferenciaven de la resta dels Països Catalans —i no cal dir de l'Aragó—, s'havia de crear un terme i omplir-lo de contingut, tant des del punt de vista cultural com econòmic.

—F.R. Cal destacar que, cada cop més, la gent del Principat coneix la Franja. Ara ja ningú d'aquí et pregunta si parlem català. Abans t'ho preguntaven, quan, justament, a la Franja és un dels llocs dels Països Catalans on hi ha un percentatge més gran de persones que parlen el català! Tret de Fraga, que és el lloc amb més atracció de migració i, possiblement, de Vall-de-roures, a la resta de la Franja el percentatge de catalanoparlants és de més del 90%. Certament, en dir això, cal afegir que també és el territori catalanoparlant amb més analfabets en la llengua pròpia...

—Franja de Ponent, Aragó catalanòfon, Franja Oriental d'Aragó, Franja...?

—F.R. Ara la gent funciona amb el substantiu "Franja", sense cap altre qualificatiu. És un terme útil que evita conflictes amb segons qui. A més va entrant en la població.

—J.G. És un terme ambigu, obert, que ens ha permès anar avançant i que no hi hagi un enfrontament per qüestió de noms.

—L'Aragó actual presenta una realitat trilingüe: una zona de parla castellana (la més gran), una zona de parla aragonesa (al nord) i la franja de parla catalana. Malauradament, aquesta diversitat cultural ha estat, en el millor dels casos, silenciada, quan no perseguida. ¿Com vàreu descobrir, personalment, que éreu "diferents" a la resta dels ciutadans de l'Aragó i que, en canvi, compartíeu trets lingüístics i culturals amb la gent de Catalunya?

—J.G. Fins als vint-i-cinc anys, sabia que parlàvem com la gent de Tamarit o Benavarri, però no tenia una consciència clara de l'existència d'una Franja de territori catalanoparlant a l'Aragó. Ara bé, sí que tenia clar que no érem iguals que la resta de ciutadans aragonesos, però certament no en feia una batalla política i ni tan sols tenia consciència lingüística.

—F.R. Jo un xic abans que Galan, per la

influència de dos capellans del poble, que em fan arribar escrits en català i que em fan conèixer un cantant: en Raimon. Vaig descobrir que aquella llengua, que aquella realitat eren també la meua llengua i la meua realitat. Cal tenir present, però, que són uns temps difícils, que no permetien grans elucubracions culturals i encara menys polítiques. En tot cas s'anava forjant un pòsit que no arrencarà fins que no acabi el franquisme. A més, capellans com aquells dos no n'hi havia gaires, més aviat eren l'excepció dins del clergat. Cal tenir clar que, tot i que Fraga ha format part del bisbat de Lleida fins ara, el paper del bisbat no ha estat catalanitzador, ans al contrari.

—Justament, recentment hem assistit a la polèmica que ha suscitat el pas al bisbat aragonès de Barbastro de parròquies de la Franja que formaven part del bisbat de Lleida (la Matarranya, que depenia del bisbat de Tortosa, passa al bisbat de Saragossa el 1957). La polèmica continua amb el patrimoni artístic d'aquestes parròquies que actualment es troba al Museu Diocesà de Lleida i que, des de l'Aragó, es reclama. Quina és la importància real i simbòlica que té, en els moments actuals, el pas d'aquesta zona a un bisbat aragonès?

—J.G. Cal ser clars, el sector cristià ha reaccionat com un corderet i ho ha acceptat amb resignació i sense presentar batalla. Curiosament, els sectors menys religiosos, però també més progressistes, són els que s'hi han oposat per motius culturals, històrics —l'Església reflecteix l'estructura primigènica d'un país i no és pas casualitat que aquests territoris formessin part de diòcesis catalanes— i, òbviament, simbòlics. Cal ser sincers, però, i dir que, en observar l'apatia del sector "religiós", l'altre sector pràcticament no ha presentat oposició.

—F.R. Les associacions culturals de la Franja tenien molt clara la importància simbòlica —com també la tenien clara els proaragonesos, però en sentit contrari— d'aquest pas, però també tenien clar que els cristians havien de ser els capdavanters del moviment. Va haver-hi recollida de signatu-

res, algun acte, però no va arribar a tenir prou força. De tota manera, s'ha presentat un recurs a la Santa Seu.

A més, cal tenir en compte que, malgrat el que hagi dit la premsa del Principat, a la Franja els capellans enviats pel bisbat de Lleida mai no han fet la missa en català i han fet ben poca cosa per la nostra llengua.

—J.G. Hi ha hagut molta resignació en els sectors cristians. Ho ha dit el bisbat i s'ha d'acceptar. Fins i tot l'alcalde de Fraga va anar a parlar amb el bisbe de Lleida. El bisbe Malla li va dir que no fessin res, que ell ja se n'encarregava. El resultat de les gestions ja el sabem: les parròquies pertanyen a Barbastre i el patrimoni artístic, segons la Santa Seu, aviat també haurà d'anar-hi.

Ara només queden dos camins. O prospera el recurs presentat a la Santa Seu o, vistos els nous aires que es respiren a l'Aragó, plantegem una nova batalla i demanem que l'Església a la Franja usi el català, cosa que no es feia quan es depenia del bisbat de Lleida.

—Ara que parlem dels nous aires que es respiren a l'Aragó, cal recordar que la legislatura passada les corts aragoneses van instar el govern aragonès a aprovar una llei de Llengües de l'Aragó, en la qual el català i l'aragonès serien llengües cooficials en els seus respectius territoris. Es va nomenar una comissió encarregada d'elaborar-ne l'avantprojecte. El Partit Popular, però, va retardar-ne el procés i va acabar la legislatura sense aprovar-se. Amb l'arribada a la presidència de la Diputació General d'Aragó del socialista Marcel·lí Iglésias, natural de Bonansa,² per tant, catalano-parlant, sembla que la cooficialitat del català està a punt d'arribar.

—J.G. Aquest procés l'he seguit pam a pam. Es va iniciar quan un diputat de la Chunta Aragonesista —el partit del qual és representat al Congrés pel cantautor José Antonio Labordeta—, es va comprometre davant la Plataforma de Llengües Minoritàries de l'Aragó —formada per les associacions que defensen l'aragonès i per les tres asso-

ciacions que defensen el català— a portar el tema de la cooficialitat al Parlament aragonès. El Partit Popular, a petició del Parlament, va oferir a la Plataforma, no sé si de manera suïcida o perquè no sabia com fer-ho, la possibilitat de fer l'esborrany de la llei. De fet, la Diputació General d'Aragó ja havia redactat una mena de llei de patrimoni lingüístic, de cinc o sis articles, d'un folklorisme que feia por. Havien entès que la llei havia de servir per frenar “*el avance del catalán en Aragón*”. D'alguna manera, es recollia l'opinió de la gent que no entén que el català de l'Aragó i el català de Catalunya són la mateixa llengua. La teoria que han venut els sectors antiacadèmics...

—F.R. Absolutament reaccionaris...

—J.G. Efectivament, són els “blavers” de la Franja, que només són seguits per la gent desinformada. Cal dir, però, que els polítics els han fet un cert cas, segurament intentant treure'n profit electoral o pensant que tenien més força de la que realment han tingut. I si l'han tinguda, cada cop la perden més. Evidentment, el sector cultural té molt clara la unitat de la llengua, com passa al País Valencià.

Segui com sigui, el govern aragonès es va veure incapaç de continuar redactant aquesta llei i, des de la Plataforma, vam acceptar la proposta de fer-ne l'esborrany. Per part catalana, hi vam participar Ramon Sistac, de la Universitat de Lleida, originari de la Llitera i doctor en filologia catalana, Juli Pallarol, especialista en lleis i llengües, i jo mateix, com a secretari. Conjuntament amb els representants de les entitats aragoneses i de la Diputació General d'Aragó, penso que vam fer un esborrany

2. Marcel·lí Iglésias ha estat alcalde d'aquesta població ribagorçana. Cal destacar que l'any 1984, alcaldes i regidors de disset municipis de la Franja —entre els qual hi havia Marcel·lí Iglésias— van signar la històrica “Declaració de Mequinensa”, en la qual es reconeixia que el parlar de la zona era el català —rebutjant termes com “xampurrejat”—, es demanava que l'Estatut d'Autonomia d'Aragó garantís l'ús i l'ensenyament del català i, finalment, es va prendre el compromís de promoure l'ús públic de la llengua.

prou bo; per aquest motiu estàvem convençuts que no s'aprovaria. De fet, teníem la idea que estàvem fent un arbre frondós que seria podat pels polítics. En aquest sentit, els grups parlamentaris aragonesos estaven estudiant l'esborrany quan va acabar la legislatura. Cal destacar que forces d'esquerra, com Izquierda Unida, es van comprometre davant l'electorat que, si governaven, aprovarien aquesta llei de Llengües. Ara governa, com has dit, el socialista Marcel·lí Iglésias, amb la col·laboració del Partit Aragonès Regionalista. En aquesta confiança estem, però del que eixirà a partir d'ara, sincerament, no en tinc ni idea. Temps al temps. Els partits polítics continuen consensuant el document, sense aixecar gaire aldarull, no fos cas que els "blavers" no comencin a cridar, cosa que no seria gens positiva.

—F.R. En tot cas, sembla clar que es treballarà a partir del document elaborat, que, com hem dit, és força favorable a la llengua catalana. És el compromís que ha manifestat el mateix Iglésias. Penso que cal tenir present, com a fet positiu, que pràcticament del no-res surt una ponència que defensa la nostra llengua, que aixeca unes expectatives extraordinàries per anar més enllà dels acords de la ja històrica Declaració de Mequinensa, de l'any 1984. Per això, ara l'espera es fa llarga.

—Pel que fa a les possibles rebaixes que pot patir aquesta projecte de llei, cal dir que, recentment, Marcel·lí Iglésias ha declarat a la premsa que no vol crear una obligació al ciutadà. Vol crear un dret. Vol que els ciutadans de les àrees que tenen llengües minoritàries tinguin el dret a la seva llengua, no l'obligació. Ha arribat a afirmar que els municipis hauran de prendre la decisió, amb una llei marc, d'entrar a la cooficialitat.

—J.G. Jurídicament, aquestes afirmacions són matisables. Emparant-nos en les sentències del Tribunal Constitucional en el cas de l'ensenyament al Principat, oficialitat vol dir que la llengua ha de ser ensenyada a tots els escolars en l'educació obligatòria. En aquest tema ens mantindrem fermes, ja que, si no, fariem, d'entrada, del català una

llengua de segona. En l'esborrany vam demanar, a més de l'ensenyament del català obligatori, res de voluntarisme, com a mínim una assignatura en la nostra llengua i que cada consell escolar decidís quantes assignatures s'havien de fer en català, tenint sempre present que, en acabar l'ESO, els nostres alumnes haurien de dominar tant el català com el castellà. Pel que fa als altres àmbits, és evident que el procés ha de ser més lent, com, de fet, també ho ha estat aquí al Principat.

—F.R. En l'àmbit de l'ensenyament és de justícia destacar el moviment dels pares d'alumnes —s'ha arribat a més de 30 associacions!— que han defensat, des de 1984, l'existència de classes de llengua catalana a pràcticament tots els municipis de la Franja en un règim d'opcionalitat. En el curs 1994-1995 el nombre d'estudiants que rebien ensenyament del català ja ultrapassava els 3.000, de 32 centres de primària i de 3 d'ensenyament secundari. Els pares han vist que aprendre català podia ser útil per als seus fills si aquests anaven a estudiar al Principat i han protagonitzat els últims cursos un moviment significatiu en favor de la llengua. Em sembla que, a hores d'ara, el que cal és incorporar l'obligatorietat de la llengua, i superar l'etapa de la simple opcionalitat. L'objectiu obvi és que tots els alumnes de la Franja puguin dominar, a part el castellà, la llengua pròpia del territori on viuen.

—Les afirmacions d'Iglésias sembla que també responen al fet de no voler-se definir sobre els límits exactes de la llengua. Recordem, en aquest sentit, que a la zona nord de la Franja, a la Ribagorça, a part de zones claríssimament catalanoparlants, hi ha zones on es parla català amb influència de l'aragonès. Segurament, el cas més discutit és el de la vall de Benasc.

—J.G. És una zona conflictiva, la gent no té consciència lingüística. Ells mateixos s'aïllen d'un poble a un altre. Prolifereixen les gramàtiques locals, fetes a voltes per gent poc preparada, que l'únic que fan és condemnar el parlar en qüestió a ser

una forma residual.

—F.R. Cal tenir en compte que és una zona molt poc poblada, amb un pes molt poc important en el conjunt de la Franja. Fixem-nos com no ha de ser difícil en aquesta zona utilitzar el mot català si, en el conjunt de la Franja, hem hagut d'explicar a tothom —i quan dic tothom vull dir tothom— que el que parlàvem era català. És el resultat d'anys i anys de desinformació, que han provocat, i em dol dir-ho, una gran misèria cultural. L'administració, l'escola han ajudat moltíssim a crear un autèntic autoodi. La ignorància arribava a fer de la nostra gent els més aragonesistes en el moment en què a l'Aragó no n'hi havia. Segurament això s'explica pel fet de ser una terra de frontera. Crec, de tota manera, que això s'està superant i que ara, si més no, la gent no és contrària a la llengua catalana.

—Hem parlat del paper de les associacions de la Franja en el procés de recuperació de la llengua. Recentment, però, ens ha arribat la notícia de la inauguració a Mequinensa, al Baix Cinca, d'un Casal Jaume I. Els Casals Jaume I són una experiència nascuda al País Valencià, creada per Acció Cultural del País Valencià, amb l'objectiu de promoure la llengua i cultura catalanes. Com veieu aquesta implantació d'una iniciativa valenciana a la Franja?

—J.G. Certament, el paper de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, l'Associació Cultural del Matarranya i els Consells Locals de la Franja (de la Llitera i de la Ribagorça) ha estat molt important en aquests últims vint anys. D'alguna manera, representen una etapa inicial, més cultural, d'entitat d'estudis i d'edició de llibres, però a les quals faltava l'activisme social que pogués connectar amb la gent jove.

Nosaltres coneixíem, evidentment, la gran feina que Acció Cultural del País Valencià (ACPV) feia en aquesta línia d'activisme cultural i social amb els Casals Jaume I. En un principi, les entitats de la Franja hem tingut contactes només al Principat, per raons òbvies de veïnatge i proximi-

tat, però creïem que havíem d'ampliar el nostre punt de mira a la resta dels Països Catalans. Des de fa dos anys mantenim relació amb gent valenciana i, per iniciativa d'un membre de la junta de l'Institut d'Estudis de Baix Cinca, Guillem Chacon, des de l'estiu passat, vam intentar muntar un Casal a la Franja, en concret a Mequinensa. La resposta d'ACPV fou, de forma entusiasta, que sí. Va ser un matrimoni ràpid. Vam trobar-ho tot de cara, l'aportació valenciana, l'Ajuntament de Mequinensa... El mes d'octubre proppassat vam inaugurar el Casal Jaume I de Mequinensa, el primer casal de la Franja i el primer casal més enllà del País Valencià. Els objectius són clars: articular una sòlida estructura cívica que pugui garantir el futur de la nostra llengua.

Ara estem treballant sobre el projecte de creació de cinc casals a la Franja: dos al Baix Cinca —el de Mequinensa i el de Fraga—, un a Tamarit de la Llitera, un a Benavarri (Ribagorça) i un a Calaceit (Matarranya). Pel que fa al de Fraga, ja tenim el local, estem fent l'esborrany dels estatuts, estem captant els socis.

—F.R. L'obertura dels Casals pot fer arribar una manera de fer diferent a la que estàvem acostumats a la Franja, i, per tant, obrir el ventall de possibilitats de difondre la nostra llengua. Pensem, però, que la feina que han fet fins ara les entitats ha estat descomunal, vista la situació de la qual es partia. Una feina, si voleu, bàsicament material, dirigida a recuperar parcel·les del patrimoni cultural —publicació de llibres sobre la cultura de les nostres terres i de revistes...—. Faltava, però, la feina de captació de gent, de renovació generacional. Aquesta és la gran aportació que esperem dels Casals, poder engrescar la gent en la defensa de la cultura i la llengua catalanes des d'una visió de Països Catalans.

—J.G. Des de les entitats, havíem arribat, per dir-ho d'alguna manera, als sectors més intel·lectuals, però ens faltava arribar al gruix de la població. Ara arribarem a l'últim racó de la nostra societat: des dels Casals ens han ofert sis-centes o set-centes activitats.

A més, fixem-nos com és d'important l'arribada dels Casals. Ara no són els "catalans" els que ens vénen a ajudar, sinó que són la gent del País Valencià. Amb això es demostra que la nostra llengua es parla a molts més llocs —cal destacar que el nostre català nord-occidental és molt més semblant al català de València que no pas al català central.

—F.R. Amb això desmuntes, d'alguna manera, la gent contrària per definició a tot allò que ve dels catalans, la qui, com hem dit, veu el perill català pertot arreu.

—J.G. Portarem obres de teatre en català, potenciarem el senderisme, exposicions, presentacions de llibres, concerts de rock, teatre, cinema en català, baixades amb piragua per l'aiguabarreig del Segre, del Cinca i de l'Ebre —mal m'està dir-ho, un dels llocs més magnífics del nostre país...

—F.R. A Mequinensa, per exemple, tots els *quintos* d'enguany es van apuntar al Casal...

—Per tant, la Franja viu, a hores d'ara, un moment d'esperança tant des del punt de vista de reconeixement d'oficialitat del català com des del punt de vista de projecció social de la llengua i de relació amb la resta dels Països Catalans. És un moment clau per al futur del nostre idioma en aquesta part del territori.

Per cert, què fan dos "franjolins", que, a més, són dos apassionats de la Franja, vivint a Igualada?

—F.R. Per raons de feina, jo feia de professor a Premià de Mar (Maresme) i algú em va fer arribar la notícia que l'escola Mowgli d'Igualada buscava un professor de geografia i història per començar el que, aleshores, en dèiem BUP. I aquí m'he quedat, ara farà vint-i-cinc anys.

—J.G. Jo treballava a la Llagosta (Vallès Oriental), de mestre, i volia demanar el trasllat cap a Lleida, a prop de Fraga. Com que no tenia gaire punts em vaig quedar a Santa Margarida de Montbui, a mig camí. D'això "només" fa vint anys.

Certament, dos "franjolins" d'Igualada.

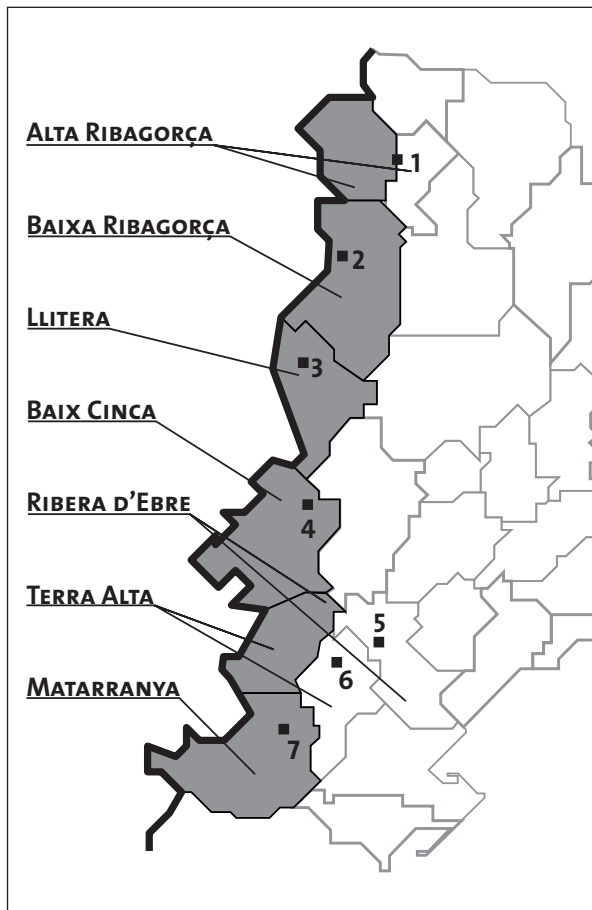
Francesc Ricart

Josep Galan i Eliseu Climent

ELS TERRITORIS QUE FORMEN LA FRANJA SÓN ELS SEGÜENTS:

- Part de la comarca de l'**Alta Ribagorça**. La capital d'aquesta comarca és el Pont de Suert (1), al Principat de Catalunya, tot i que és, ben bé, a la frontera entre les “províncies” d'Osca i de Lleida. Bona part de la comarca es troba sota l'administració aragonesa (Areny de Noguera, les Paülès, la subcomarca de la Vall de Benasc...).
- La comarca de la **Baixa Ribagorça**. La capital és Benavarri (2). Roda de Ribagorça, en plena zona de transició lingüística catalanoaragonesa, és una de les poblacions més interessants.
- La comarca de la **Llitera**. La capital és Tamarit de Llitera (3). Hi destaquem el Torricó, el Campell, Albelda o Peralta de la Sal.
- La comarca del **Baix Cinca**. La capital és Fraga (4), la població més gran de la Franja, amb més de 12.000 habitants. Com a població important cal citar Mequinensa.
- Part de la comarca de la **Ribera d'Ebre** —Móra d'Ebre (5), al Principat de Catalunya, n'és la capital—. Només un poble es troba dins de la zona aragonesa: Faió. La resta de la comarca pertany al Principat de Catalunya.
- Part de la comarca de la **Terra Alta**. Tot i que la major part d'aquesta comarca es troba dins del Principat de Catalunya —Gandesa (6) n'és la capital—, alguns pobles —Maella, Favara de Matarranya i Nonasp— són administrativament aragonesos.
- La comarca del **Matarranya**. La capital és Vall-de-roures (7) i com a nuclis importants cal citar Calaceit, Beseit o Aiguaviva de Bergantes —el darrer poble català a ponent.

Nota: Quan surten dues ratlles del nom, s'indica que una part de la comarca pertany a l'Aragó (forma part, per tant, de la Franja de Ponent), mentre que una altra pertany al Principat de Catalunya.

PERE MAYANS I BALCELLS (l'Hospitalet de Llobregat, 1962) és llicenciat en Filologia Catalana. Ha treballat com a professor d'institut i actualment és coordinador de normalització lingüística del Departament d'Ensenyament. És autor dels llibres *Redescobrim els Països Catalans* (1995) i *CAT, Llengua i societat dels Països Catalans* (1998). Ha publicat també la guia de lectura *Em dic Paco...* d'Enric Larreula (1995) i els itineraris de lectura *Enric Larreula i Màrius Serra* (1999). Ha col·laborat a la revista *La Miranda* de Capellades.